

ELIN PÕLDRE

Intonatsiooni, kvantiteedi ja dünaamilise rõhu suhteist eesti keeles

avec un résumé: Sur les rapports réciproques des accents de hauteur, de
quantité et d'intensité en estonien

Tartu
1938

Eesti Rahvusraamatukogu: E 4-R/29 a

Trükise digitaalkoopia ehk e-raamatu tellimine (eBooks on Demand (EOD)) –miljonid raamatud vaid hiireklõpsu kaugusel rohkem kui kümnes Euroopa riigis!

Täname Teid, et valisite EOD!

Euroopa raamatukogudes säilitatakse miljoneid 15.–20. sajandi raamatuid. Kõik need raamatud on nüüd kättesaadavad e-raamatuna — vaid hiireklõpsu kaugusel 24 tundi ööpäevas, 7 päeva nädalas. Tehke otsing mõne EOD võrgustikuga liitunud raamatukogu elektronkataloogis ja tellige raamatust digitaalkoopia ehk e-raamat kogu maailmast. Soovitud raamat digiteeritakse ja tehakse Teile kättesaadavaks digitaalkoopiana ehk e-raamatuna.

Miks e-raamat?

- Saate kasutada standardtarkvara digitaalkoopia lugemiseks arvutiekraanil, suurendada pilti või navigeerida läbi terve raamatu.
- Saate välja trükkida üksikuid lehekülgi või kogu raamatu.
- Saate kasutada üksikterminite täistekstotsingut nii ühe faili kui failikomplekti (isikliku e-raamatukogu) piires.
- Saate kopeerida pilte ja tekstiosi teistesse rakendustesse, näiteks tekstitöötlusprogrammis.

Tingimused

EOD teenust kasutades nõustute Te tingimustega, mille on kehtestanud raamatut omav raamatukogu. EOD võimaldab juurdepääsu digiteeritud dokumentidele rangelt isiklikel, mittekommertseesmärkidel. Kui soovite digitaalkoopiat muuks otstarbeks, palun võtke ühendust raamatukoguga.

- Tingimused inglise keeles: <http://books2ebooks.eu/odm/html/nle/en/agb.html>
- Tingimused saksa keeles: <http://books2ebooks.eu/odm/html/nle/et/agb.html>

Rohkem e-raamatuid

Seda teenust pakub juba tosin raamatukogu enam kui kümnes Euroopa riigis.

Lisainfo aadressil: <http://books2ebooks.eu>

E 29 a
AKADEEMILISE EMAKEELE SELTSI TOIMETISED XXXIII

ELIN PÕLDRE

**INTONATSIOONI, KVANTITEEDI JA
DÜNAAMILISE RÕHU SUHTEIST
EESTI KEELES**

TARTU 1938
AKADEEMILISE EMAKEELE SELTSI KIRJASTUS

[4-R
29 a

ELIN PÕLDRE

**INTONATSIOONI, KVANTITEEDI JA
DÜNAAMILISE RÕHU SUHTEIST
EESTI KEELES**

AVEC UN RÉSUMÉ :

SUR LES RAPPORTS RÉCIPROQUES DES ACCENTS
DE HAUTEUR, DE QUANTITÉ ET D'INTENSITÉ EN
ESTONIEN

02203

TARTU 1938

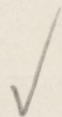
AKADEEMILISE EMAKEELE SELTSI KIRJASTUS

494.545

Põhifond /a:

Äratrikk ajakirjast „Eesti Keel“ 1937, nr. 6.

ENSV
Riiklik Avalik
Raamatukogu

E9529

E. K.-Ü. „Postimehe“ trükk, Tartus 1938.

Intonatsiooni, kvantiteedi ja dünaamilise rõhu suhteist eesti keeles.

Intonatsiooni-uurimise ajaloost ja meetodeist.

Kõnemeloodiana ehk intonatsioonina mõistetakse helikõrguse muutumist, varieerumist inimehones¹. Intonatsiooni võib jälgida iga üksikindiviidi kõnes, kuid kahtlemata on seda huvitavam teha rahvuskeelte, keelerühmade kaupa. Igal keelel on teataval määral eri, omapärane intonatsioon, mis on seoses keele üldstruktuuriga, kuid võib-olla on sõltuv ka rahva iseloomust ja territoriaalsest tingimusest. On üldtuntud fakt, et idamaiste või idarühma keelte meloodia on erinev läänerühma omast. Idamaiste keelte intonatsioon on langev, monotoonne, kuid läänerühmas see on üldjoontes tõusev ja vahelduva rütmiga. Igast keelest annab esimese mulje vastava keele meloodiline külg. Juba keele esmakordsel kuulmisel on võimalik seda intonatsiooni järgi paigutada teatavasse keelerühma, ilma et midagi teataks keele häälikulisest või grammatilisest ehitusest. (Näiteks on skandinaavia keeltele niivõrd omapärane intonatsioon, et see, kes seda kord on kuulnud, tunnetab need keeled otsekohe järele, kuigi ta ei teaks ainustki sõna neist.)

Kõigest sellest järgneb, et kõnemeloodia uurimisel ei ole mitte väga vähene osatähtsus keelte omapära ja inimehonenendi olemuse selgitamisel.

Juba antiikajal, vanas Kreekas ja Roomas, kus ka keelelised küsimused mitmeti olid vaidlusobjektiks, ei mindud

¹ Mõnelt poolt on tehtud terminite 'kõnemeloodia' ja 'intonatsioon' vahel vahet. Selle järgi 'kõnemeloodia' haaraks kõiki helikõrgusse puutuvaid üldisi ja üldteoreetilisi küsimusi; 'intonatsioon' aga oleks kitsam, spetsiaalsem mõiste, mis tähistaks eriti mingi teatava keele intonatsiooni, näit. tõusva või langeva intonatsiooniga keel jne.

mööda kõnemeloodiast. Sellest oldi huvitatud tolles maailmas, milles pöörati rohkesti tähelepanu retoorikale, deklamatsioonile, üldisele väljendusoskusele. Sellele järgnenud aegadel ei osutatud suuremat huvi kõnemeloodia vastu, puudusid ka kohased meetodid ja võimalused selle uurimiseks. Alles 19. s. teisel poolel, ühes eksperimentaalse foneetika tekkimisega ja iseseisvaks teaduseks saamisega, kerkis intonatsiooniprobleem jällegi elavalt esile. Algul tegelesid sellega küll peamiselt psühholoogid (Wundt) ja keelepsühholoogid (Rutz, Sievers), kuid viimasel ajal on kõnemeloodia uurimine leidnud ka foneetikute ja keeleteadlaste poolt üldist tunnustust. Praegu leidub vaevalt mõni foneetikat käsitlev teos või foneetika-õpperaamat, mis ei sisaldaks peatükki intonatsioonist.

Eksperimentaalse foneetika kiire areng andis laialdased vahendid ka kõnemeloodiliste küsimuste käsitlemiseks; sai võimalikuks helilainete optiline ülesmärkimine ja sellega helikõrguse täpne mõõtmine. Varem oli kõige lihtsam märkimisviis noodistik. Kuid see oli subjektiivne, põhjenes kuulmisel ja võimaldas vaid pooletoniste intervallide tähistamist. Praegu võiks see süsteem arvesse tulla ainult tegelikul keeleõppimisel ja -õpetamisel, kus seda edukalt ongi kasutanud foneetikud Jones ja Klinghardt². Suure edusammu kõnemeloodia uurimisel kahtlemata võimaldas Meyer'i ja Schneider'i konstrueeritud aparaat, helikõrguse-mõõtja, mis andis juba enam-vähem objektiivseid ja täpseid tulemusi. Kuid mitmete puuduste tõttu on seegi abinõu viimaseil aastail langenud foneetikute terava kriitika alla ja on pidanud teed andma paremaile vahendeile.

Praegu on kõige täiuslikumaks abinõuks helikõrguse mõõtmisel *otsillograaf*. See elektri abil töötav mehhanism võimaldab ühes täpsusega ka kiirust, nii et alles selle tarvitusele-võtmisega eksperimentaalses foneetikas on avanenud soodsamad võimalused ka intonatsiooni ulatuslikumaks uurimiseks. Kuid et see mehhanism on alles viimaste aastate toode ning võrdlemisi kulukas, siis ta puudub veel nii mõneski foneetika-laboratooriumis ja foneetikud on sunnitud leppima endiste primitiivsete vahenditega. Kuid ka neid uurimistulemusi, mis on saadud Meyer-Schneider'i helikõrguse mõõtmise aparaadi abil, ei saa pidada teaduslikult väärtusetuiks, sest vead sellega mõõtmisel ei ole kuigi suured.

² OEPH., lk. 256, Spr., lk. 13—31.

Intonatsiooni-uurimine kui iseseisev foneetiline probleem ja kui abiteadus.

Nagu juba eespool tähendatud, tõusis ühes eksperimentaalse foneetika arenemisega elav huvi intonatsiooni vastu. Huvi oli ühelt poolt puht-teoreetiline, teiselt poolt aga teatavas mõttes praktiline; püüti kõnemeloodiat rakendada küsimuste valgustamisel, mis puutusid teistesse teadustesse. Kõnemeloodia uurimise tähtsust teistele teadustele ongi tunnustanud nii psühholoogid kui keeleteadlased ja foneetikud. Kõnemeloodiliste küsimuste käsitlemisel on niisiis võimalik lähendada järgnevaist eri seisukohtadest:

1. lingvistiline,
2. esteetiline,
3. psühholoogiline,
4. antropoloogiline.

Keeleteadlastele on kahtlemata kõige olulisem intonatsiooni lingvistiline käsitelu. Ka suurem osa tähtsamaid kõnemeloodia uurijaid, nagu Pipping, Heinitz, Scripture jt., on püüdnud lahendada eeskätt foneetilis-lingvistilisi küsimusi. Kuid kuni praeguse ajani pole suudetud selgitada kõiki nähtusi, mis seovad intonatsiooni keele teiste ilmingitega.

Eriti tähtis ja huvitav on lingvistidele intonatsiooni jälgimine neis keeltes, milles intonatsioonil on eriline grammatiline funktsioon, nagu näiteks mitmes aafrika keeles, leedu, serbo-kroaatias ja norras. Neis keeltes võib häälikuliselt samal sõnal olla mitu eri tähendust, kui sõna hääldamisel intonatsioon on erinev. Kuid ka teistes euroopa keeltes on märgatud intonatsioonil, seoses teiste keele-elementidega, teatavat grammatilist, morfoloogilist ülesannet. Ent süntaktiline funktsioon on kõnemeloodial üldiselt kõigis keeltes. Lausemeloodia varieerub vastavalt lauses peituvale tundmuse- või tahtevarjundile. Nii on näiteks küsilause teissugune meloodia kui hüüdlause või jutustavas lauses. Lausemeloodia on seoses lauserõhuga ja ühes sellega ka sõnajärjestusega, nii et intonatsiooni käsitelu võiks pakuda huvi ka laiaulatuselisemate keeleliste küsimuste arutlemisel.

Ka häälikumuutus on teataval määral võimalik selgitada intonatsiooni abil. Eesti keele suhtes on sellele viida-

nud Kettunen³, kuid ka käesolev uurimiskatse tahab tuua selle kohta mõningaid näiteid.

Aga veel kaugemalegi on mindud kõnemeloodia uurimisel ja järeltunde tegemisel. Mõned foneetikud on selle abil püüdnud valgustada kõnendi algupära, uurides mitmesuguste loomade hääliitsusi⁴.

Lõpuks olgu tähendatud, et võõrkeelte õppimisel ning õpetamisel on väga oluline tähtsus vastavate keelte sõna- ja lausemeloodia tundmisel, sest võõrkeelte hääldamisel teha-akse kõige enam vigu just intonatsioonis. Tavaliselt ju välismaalast tuntaksegi nimelt teatavast erilisest 'aktsendist', mis ei ole peamiselt muud kui erinev intonatsioon. Sellele momendile on erilist tähelepanu pööranud foneetik Klinghardt⁵.

Intonatsiooni sidumine esteetika, poetika ja muusikaga on omaette huvitav probleem, kuid et käesoleva käsitluse ülesandeks pole juhtida sellele küsimusele lähemat tähelepanu, siis võib piirduda vaid paari märkmega. Keeleteadusele võiks esteetiliste küsimuste sidumine intonatsiooniga olla huvitav vaid sel määral, kuivõrd need küsimused käsitlevad rütmi. Inimkõnes väljendub alati teatav, igale keelele ja ka keeletarvitajale iseloomustav rütm. Kuid foneetikute ringkondades üldiselt arvatakse, et kõnemeloodia uurimise rakendamine esteetiliste ja poetiliste probleemide teenistusse on praegu veel varajane, sest et kõiki lihtsamaidki ja põhjapanevamaid fakte kõnemeloodias pole veel küllaldaselt analüüsitud.

Ka keelepsühholoogilisi ja antropoloogilisi küsimusi on püütud selgitada lähtudes intonatsioonist. Näiteks on foneetik Peters, kes on lähemalt käsitlenud ka eesti keele kõnemeloodiat, püüdnud näidata intonatsiooni üldlaadi sõltuvust inimese füsioloogilisest struktuurist, rassilistest omadustest. Peters on teinud katset selgitada selle abil erinevusi ida- ja lääne-kõnetüüpi kuuluvate rahvaste kõnemeloodias. Tähelepanekud on huvitavad, kuid seejuures pole sageli kinni peetud loogilisest järjekindlusest — tulemused on mõnikord põhjendamatud ja fantastilised. Siiski selles uurimuses tuleb hinnata ida- ja lääne-kõnetüübi iseloomustust ja eesti keele eksperimentaalsel teel määramist idatüüpi kuuluvaks⁶.

³ LUKD, lk. 50.

⁴ Arch. Néer. I, lk. 1—35.

⁵ Spr., lk. 13.

⁶ EKEKMU, lk. 70.

Intonatsioonist, kvantiteedist ja dünaamilisest rõhust eesti ja teistes euroopa keeltes.

Kuna varemad uurimused eesti keele kõnemeloodiast (Peters, Tampere) olid suunatud peamiselt esteetiliste ja rassipsühholoogiliste probleemide lahendamisele, siis tekkis vajadus ka kõnemeloodia puhtfoneetilise ja lingvistilise käsitluse järele. Käesolev uurimiskatse, mis on esitatud eesti keele seminaritööna, tahaks olla üheks lüliks selles alal.

Viimaseil aastakümneil on mitme euroopa keele eksperimentaalsel uurimisel tähele pandud, et intonatsiooniga käivad pidevalt kaasas teised keelelised nähtused, nimelt kvantiteet (pikkus) ja rõhk. Algul tajuti kuuldelselt ja hiljem määrati katsete abil kindlaks, et need eeltähendatud keele-elementid ei esine iseseisvalt, vaid enamasti alati on omavahel seoses. Kui näiteks muutub rõhk, siis muutub ka pikkus ja helikõrgus. Väga üldine on keeltes nähtus, et mida rõhutatum on häälik või sõna, seda pikem ta on ja ühtlasi kõrgema heliga. Sellest on järeldatud, et tavaliselt deskriptiivseis grammatikais ja foneetika-õpperaamatuis esinev definitsioon rõhu olemuse kohta pole küllalt täpne. Harilikult mõistetakse rõhu all artikulatsiooni-intensiivsust ja hääldamisel kopsust väljahingatava õhuvoolu tugevust, kuid tegelikult rõhk sisaldab veel teisigi elemente, nimelt vastavat häälikupikkust ja helikõrgust. Sellest lähtudes on paljud tähtsamad foneetikud võtnud 'rõhu' üldisemaks, laiemaks mõisteks ja selle alla paigutanud kõik rõhus peituvad elementid. Nii koosneks rõhk artikulatsiooni-intensiivsusest, häälikupikkusest ehk -kestusest ja helikõrgusest. Selguse mõttes on rõhu eri elemente nimetatud dünaamiliseks (artikulatsiooni-intensiivsus ja väljahingatava õhuvoolu tugevus), kvantitatiivseks (kestus, pikkus, vältus) ja tooniliseks (helikõrgus) rõhuks.

Mitmed foneetikud on eri keelte uurimisel jõudnud samadele tulemustele. Näiteks itaalia keele suhtes on kuulsaimad eksperimentaalfoneetikud Panconcelli-Calzia tähele pannud, et kõik eelkäsiteldud keelefenomenid sõltuvad üksteisest. Enamrõhutatud häälikud ühtlasi on pikemad ja kõrgema heliga⁷. Sama fakti on prantsuse keele kohta konstateerinud Grammont⁸. Inglise ja saksa keele

⁷ EPhSpr., lk. 117—118.

⁸ TrPh., lk. 112—115, 133.

suhtes on samalaadilisi põhjalikumaid uurimusi avaldanud Kuhlmann⁹, Scripture¹⁰ jt.

Soome keele seisukoht on natuke erinev. Seal ei ole üksikestega seoses kestus, helikõrgus ja hääldamis-intensiivsus, vaid ainult kaks elementi, helikõrgus ja hääldamis-intensiivsus. Viimast fakti on eksperimentaalselt tõendanud Pipping, kes mainib, et soome keeles tooniline ja dünaamiline rõhk väga täpselt ühte langevad¹¹.

Eesti keele suhtes pole seda küsimust seni eksperimentaalselt uuritud, on tehtud vaid mõningaid järeldusi kuulde- liseist tajumisest. Sellepärast olekski oluline jälgida neid küsimusi siin lähemalt, võrreldes teiste keeltega. Juba Ket- tunen avaldas arvamist, et eesti keeles dünaamilisel rõhul ja intonatsioonil on samad suhted kui soome keeles. Hiljem on seda Petersi uurimused üldjoontes tõendanud (eesti keeles on dünaamiline rõhk esimesel silbil ja kõnemeloodia ühtlasi langev). Kuid intonatsiooni ja kvantiteedi võimali- kule sõltuvusele on viidatud alles viimasel ajal¹². Selle kü- simuse selgitamine ongi käesoleva käsitelu peamine üles- anne.

Kvantiteet on eesti keeles võrdlemisi komplitseeritud ja tal ühtlasi on kindel morfoloogiline funktsioon. Sellepärast ongi oluline näidata, kas helikõrgusel on siin sama ülesanne kui kvantiteedil. Kui saab osutada, et need nähtused on kooskäivad, siis järelikult on ka intonatsioonil eesti keeles morfoloogiline ülesanne. Dünaamiline rõhk on siin küll vähem-oluline, kuid ta kuulub keele omapärase, ja juba puht-teaduslik huvi tagab temagi käsitlemise vajalikkust. Kuid ka kvantiteedil on eesti keeles dünaamilise rõhuga tea- tavaid kokkupuuteid, nii et poleks ülearune nendegi jälgi- mine.

Intonatsiooni registreerimisest ja mõõ- t- misest.

Kõnesoleva katse puhul on tehniliste abinõudena intonat- sioonikurvade saamiseks kasutatud Zimmermann'i kýmograafi ja Meyer-Schneider'i helikõrguse mõõtmise aparati. Kýmograafi abil võetakse tahmatud paberile oraalne ja larüngaalne kurv. Oraalse kurvi (suukurvi) saamiseks kõneleb katseisik

⁹ TBA.

¹⁰ AgrM, lk. 61—64; LSpr.

¹¹ ZPhf., lk. 229.

¹² Ar.lg.

vastavasse suulehtrisse, mis on kummivooliku abil ühendatud kirjutuskapsli ja -nõelaga. Hääldamisel tekkinud õhuvõnkumised kirjutab nõel lainelise joonena tahmatud paberile. Oraalne kurv on tarvilik häälikute ja sõnade üksteisest eraldamiseks. Olulisem aga on siin larüngaalne kurv, sest just selle abil määratakse kindlaks helikõrgust. Larüngaalse kurvi märkimisel hoiab katseisik membraaniga varustatud kapslit vastu kõrisõlme ja kirjutusnõel registreerib kõrisõlme vibratsioonid. Larüngaalne kurv kujutab endast enam-vähem sirgjoonelist vibratsioonide rida, mis on tekitatud häälepaelte võnkumisest. Vibratsioonide lainepikkus oleneb häälepaelte võnkumiskiirusest. Mida kiiremini võnguvad häälepaelad, seda lühemad on lained ja seda kõrgem on tekitatud heli.

Larüngaalse kurvi vibratsioonide mõõdetakse Meyer-Schneider'i helikõrguse-mõõtjaga ja nii saadaksegi soovitud helikõrguse-kurv. Aparaat on nii konstrueeritud, et igast lainepikkusest on võimalik saada sellele vastavat logaritmi. Hiljem üksikute lainete helikõrgust tähistavad punktid ühendades saadakse heli vibreerimist osutav pidev joon. Aparaaadi juurde kuuluva helikõrguse-tähistaja ehk -markeerija abil saab täpselt kindlaks määrata toonid, mille ulatuses heli on liikunud.

Helikõrguse mõõtmisel on võetud aluseks ajaühik $\frac{1}{100}$ sek., see tähendab, et tooni tekitamisel, mis on võetud lähtekohaks teiste toonide määramisel, peavad häälepaelad või mingi instrument tegema 100 võnget sekundis. Kõnesoleva katse puhul on saadud lained, mis vastavad sellele põhitoonile, vahelduvvoolu-transformaatori abil. Need lained annavad helikõrguse-mõõtjaga mõõtmisel täiesti sirge joone, sest nad on korrapäraselt ühepikkused. Intonatsiooni-graafikuil on nende lainete järgi mõõdetud nulljoon vastavalt alati tähistatud arvuga 100.

Jääks veel teha mõni märkus katsetulemuste täpsuse ja kasutatud aparatuuri puuduste kohta. Nimelt on mitmete fonetikute poolt õige teravasti arvustatud eelkirjeldatud uurimisvahendeid. Peamiseks puuduseks peetakse asjaolu, et Meyer-Schneideri helikõrguse-mõõtja võimaldab veerand- ja isegi pooletooniseid vigu. Vea tekkimine oleneb larüngaalse kurvi laadist. Kui vibratsioonid on lamedad, liiga väikese amplituudiga, siis on mõõtmine raskendatud, sest raske on sellisel juhul täpselt kindlaks määrata laine harja. Teiseks oluliseks puuduseks on võrdlemisi suur ajakulu, mis on seoses mõõtmisega.

Ka kümograafil on puudusi. Esiteks see pole küllalt tund-

lik mehhanism, et suuta registreerida kõigi inimeste kõnet. Näiteks ei ole kõrgemaid naisehääli selle abil üldse võimalik üles märkida. Harilikult aga saab kümograafi varal häält hästi registreerida neilt, kel on küllaldaselt arenenud kõrisõlm. Kuid üldiselt mõjub aparaati-kõnelemine paljudele katseisikutele teataval määral häirivalt, muutes intonatsiooni loomulikkust. Mõned püüavad kõnelda eriti selgesti ja rõhutatult, teised aga kardavad ja on kohmetud.

Eespool-toodud kriitikat tuleb intonatsiooni-uurimisel kahtlemata arvestada, peamiselt küll intonatsiooni igakülgsel, laiaulatuselisemal käsitusel. Kui näiteks tahetakse uurida lausemeloodiat või teatava tundmusvarjundiga kõnet, siis kahtlemata peab tarvitama mikrofone ja ostsillograafi. Kuid siin kõnes oleva uurimiskatsega on tahetud jälgida vaid elementaarsemad ning põhilisemad intonatsioonifenomene, ja seda on küllaldaselt võimaldanud Zimmermann'i kümograaf ja Meyer-Schneider'i helikõrguse-mõõtja. Võimalikud vead mõõtmisel on niivõrd väikesed, et nad intonatsioonikurvide üldpilti ei muuda. Oleks küll siingi parem olnud tarvitada ostsillograafi, kuid see puudub Tartu Ülikooli Foneetika-laboratooriumis.

Katseisikuist ja uuritud keelematerjalist.

Uuritav sõnavara oli valitud väga lihtne: enamasti üksiksõnad, ainult võrdluseks lühike jutustav lause. Seesugune valik oli tingitud mitmest põhjusest. Nimelt oleks mitmekülgsem ning mahukam materjal nõudnud liiga palju aega läbitöötamiseks, kuigi ta poleks andnud usutavamaid tulemusi; samuti oleksid vead võinud tulla suuremad pikemate kõneühikute puhul, aparaat oleks moonutanud hääle loomulikkust. Tunderõhuta üksiksõnade hääldamine aga on enamasti alati sama ja mehhanism ei mõju siin nii takistavalt kui mingi tundeväärusega väljendi esitamisel või värsi retsiteerimisel. Pealegi oli selle uurimuse eesmärgiks määrata heli varieerumist just üksiksõnades.

Uurimismaterjaliks olid valitud esmajoones 2-silbised sõnad, mis omavahel jaguvad rühmadesse. Ühte rühma kuulub kolm sõna, mis sisaldavad samu häälikuid (erandiks on mõnikord sõna esimene häälik), erinedes üksteisest vaid pikkuseastmete, vältete suhtes. Sõnad on valitud nii, et nad sisaldavad ainult helilisi häälikuid (sõna-alguline häälik pole oluline), sest helitud katkestavad intonatsioonikurvi. Ainult ühes sõnarühmas on võrdluseks esitatud klusiili-sisaldavaid sõnu.

Üldiselt domineerib sõnades vokaal *a*, sest et kõiki vokaale polnud võimalik jälgida, ja käsitledava küsimuse juures see ei olegi oluline. Siin polnud tarvis kindlaks määrata eri häälikute võimalikke helikõrguse-vaheleid, vaid ainult teataval häälikul esinevat, kvantiteedist olenevat relatiivset helikõrgust.

Kolme- ja enamsilbiseid sõnu on võetud uurimiseks vähem. Nende juures on püütud tähele panna peale pikkusevahede ka kaasrõhu mõju helikõrgusele.

Lõpuks on esitatud lause, et võrrelda, kas pikkuse ja helikõrguse vahekorrad jäävad seal samaks, nagu nad on üksik-sõnades.

Käsitletud keelematerjal on järgmine:

1. Kahe silbised sõnad:

kanà, kañnà (gen.), *pañna* (-da inf.);
kalà, taillà (gen.), *kalla* (imperat.);
nari, nañri (gen.), *nañri* (partit.);
tari (gen.), *tari* (partit.);
linà, liñnà (gen.), *linna* (partit. ~ illat.);
vagà, vačkà (gen.), *vakka* (partit.).

2. Kolme- ja enamsilbised sõnad:

kalàle, kaillàle, kallama;
tànàvale, inimenegi.

3. Laused:

*tañ tei tanà linna linà | agà kõrem lăks liñnà tanà-
vale ümber ||*

Sõnade trasseele- (tahmatud paberiribale) registreerimisel on katsetatud kahte eri võimalust: katseisikud on hääldanud sõnu vastustena küsimustele või on kõnelnud neid suuleht- risse iseseisvalt, väikeste pausidega sõnade vahel, teades sõ- nade mõistet, käänat jne. Esimene võimalus, mida foneetikute poolt üldiselt eelistatakse, osutus siin siiski halvemaks, ja suu- remat osa katseisikuist on lastud kõnelda teisel viisil. Küsi- mustele vastates tehti sageli vigu, sest aparaati kõneldes ei pandud küsimust tähelegi ja vastati teise sõnavormiga kui mis oli nõutud. Tähtsam viga tekkis aga seetõttu, et küsimustele vastates hääle põhitoon üksikute sõnade puhul liiga palju va- heldus. Selle katse juures aga on oluline, et hääle põhitoon püsiks enam-vähem samal tasemel, vastates jutustava kõne meloodiale. Vastasel korral ei saaks kindlaks määrata häälikute

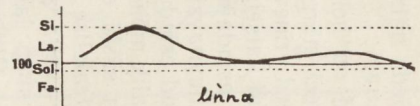
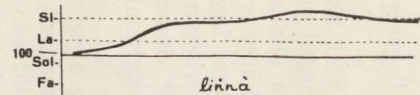
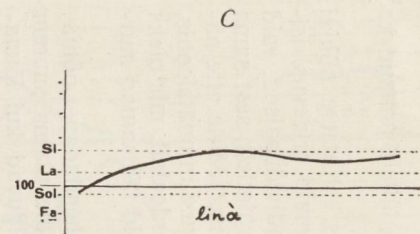
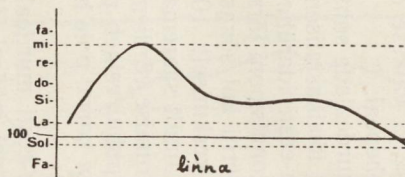
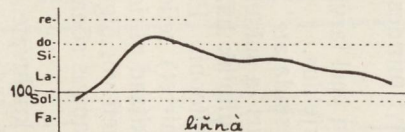
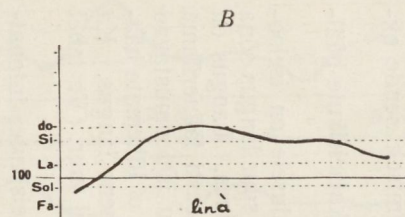
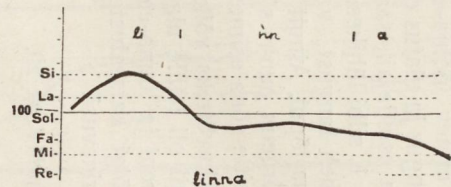
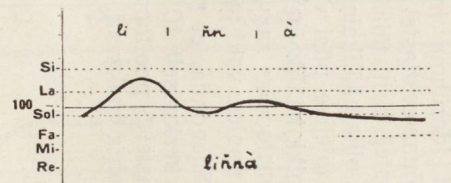
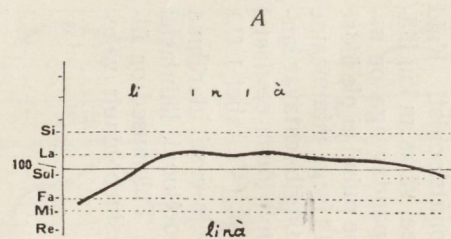
helikõrguse relatiivseid suhteid, mis on tingitud kvantiteedist ja dünaamilisest sõnarõhust. Siin vastas katseisiku segamatu suulehtrisse-kõnelemine paremini nõuetele ning andis kindlaid tulemusi.

Sõnavara oli valitud ühiskeelest ja katsealused olid kõik ühiskeelt kõnelevad isikud. Samuti olid kõik, välja arvatud üks, üliõpilased. Valitud olid viimased peamiselt seepärast, et nii oli kergem saada inimesi mitmest maanurgast. On püütud saada katseisikuid nii lääne- ja ida- kui ka lõuna- ja põhja-eesti murdealalt. Katsetada üliõpilastega oli parem ka sellepärast, et katsete sagedal ebaõnnestumisel oli isikut kerge uuesti kohale saada või valida kohasema häälematerjaliga isik. Teiste kohapealsete elanikkude katseisikuteks saamine pole nii lihtne. Pealegi on olnud märgata, et üliõpilased siin täidavad oma osa paremini, — neil tavaliselt ei ole ebamugavusi aparaati-kõnelemisel ja nad hääldavad loomulikumalt, teistel aga sageli esineb selguse ja rõhutamise ületaotlusi.

Katsealused üliõpilased kõnelevad kõik korralikku ühiskeelt, nende häälduses polnud märgata võõrkeelte mõjusid. Ei ole ka kergesti mõeldav, et võõrkeelte vähene tundmine (näiteks keskkooli-teadmised või raamatuline, teoreetiline keeleoskus) avaldaks mõju eesti keele nii komplitseeritud ja omapärasele kvantiteedile ning sellega seoses olevale intonatsioonile.

Intonatsioonikurve võrdlev analüüs.

Juba kurvide üldpilt kinnitab oletust, et helikõrgus on sõltuv häälikute pikkusest. Intonatsiooni-graafikuist on näha: mida pikem on esimese silbi konsonant- või vokaal-aines, seda kõrgem on sellele vastav heli. Helikõrguse-vahed vastavad pikkuseastmetele enam-vähem korrapäraselt. Üldiselt tõuseb heli hääliku astmelisel pikenemisel iga pikkuseastme puhul umbes ühe kuni kolme pooltooni võrra. Kui sõna esimene silp on lühike, siis meloodia algab õige madalalt, tõuseb pikka-mööda, jäädes järgmises silbis püsima samale tasemele või vähesel määral langedes. Kui esimene silp on pikk, siis heli on sõna algul veidi kõrgem ja langeb sõna lõpul rohkem kui eelneval juhul. Ülipika häälikainese puhul on juba algusheli võrdlemisi kõrge, tõuseb aga siis järsku ja laskub sõna lõpul õige sügavale. Heli kõige suurem tõus on alati esimese silbi vokaal-ainese hääldamise ajal, järgneva konsonandi puhul on juba väike langus. Eri häälikuil ei ole katsete põhjal olnud märgata suuremaid helikõrguse-vahesid. Ainult nasaali (siin *n-i*) juures oli märgata teatavat langustendentsi, *i* puhul aga

Tabel 1. Eri pikkuseastmega üksiksõnade hääldusnäiteid: A. Põhja-eesti läänerühm (J. Viiret);
B. Põhja-eesti idarühm (K. Must); C. Lõuna-eesti (H. Mark).

tõusu. Seda nähtust on eesti keele suhtes tähele pannud ka Peters¹³.

Need on heli liikumispiirid üldjoontes. Katsete põhjal aga on veel märgatud suuremaid või vähemaid erinevusi isikuti. Need erinevused ei saa olla ainult individuaalsed, vaid on tingitud katseisikute päritolust eri murdealadelt, sest sama murdeala esindajail on sarnanev intonatsioon. Mitte ette nähes neid huvitavaid ja küllaltki suuri erinevusi intonatsioonis, pole võetud esindajaid mõnelt vähemalt murdealalt, mis oleks olnud vajalik mõne nähtuse selgitamisel. Kuid tähtsamad murdealad on siiski esindatud.

Murdealalise liigestamise alusel võib tähendada, et põhja-eestlastel (välja arvatud saarlased) on hääle ulatus suurem ja tõusu- ning languintervallid enam vahelduvad kui lõuna-eestlastel. Üldiselt aga liigub hääl kõigil katsealustel enamasti suure ja väikese oktaavi piirides, peamiselt nende oktaavide vahepeal.

Eri murdealade suhtes on veel tarviline katseisikute hääldusvahede üksikasjalisem kirjeldus.

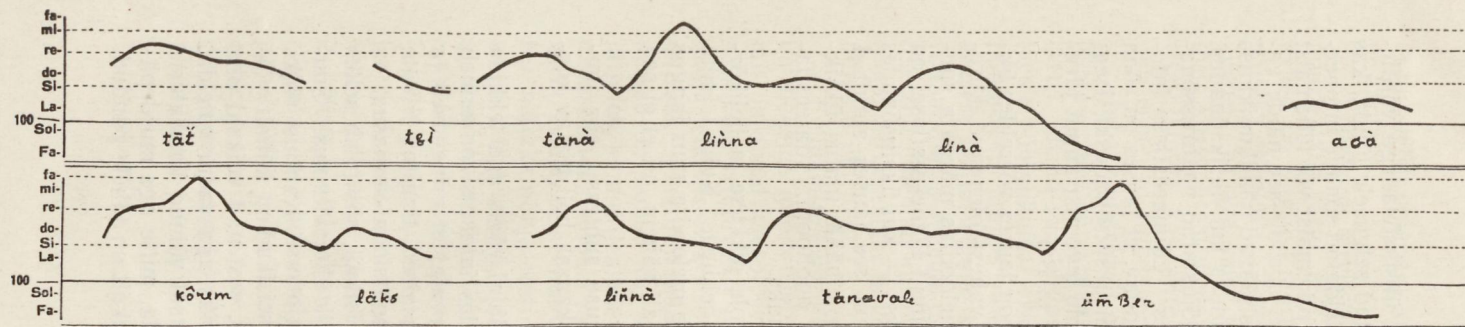
Põhja-eesti idarühma esindajate hääldusele on iseloomustav intonatsiooni järsk tõus ja suhteliselt suur langus sõna lõpposas, eriti kui sõnas on ülipikk häälikaines. Langus on sel juhul keskmiselt 10 pooltooni. Põhja-eesti läänerühma (siin küll ainult saaremaa murret) sellevastu iseloomustavad heli varieerumise võrdlemisi kitsad piirid, nii et lühemate häälikaineste puhul esineb püsiheli või õige vähene langus. Ka ülipika silbi korral pole heli langus sõna lõpul suur. (Vt. tabel 1 A ja B.)

Lõuna-eesti murdealale kuuluvate katseisikute intonatsioon teataval määral läheneb lääne-eestlaste omale, kuid on tublisti erinev põhja-eesti idarühma intonatsioonist. Kuid hääle langus ja ulatus on lõuna-eestlastel veel väiksem kui läänerühma esindajail, saarlastel. Eriti tähelepanav aga on asjaolu, et 1. silbi lühikese ja pika häälikainese puhul ei ole üldse mingit heli langust, vaid täieline püsi või isegi minimaalne tõus sõna lõpul. Ainult ülipikk häälikaines tingib teatavat langust. Kõrgeim punkt sõnameloodias saavutub lõuna-eestlastel sageli mitte sõna esimeses pooles, vaid teises. (Vt. tabel 1 C.)

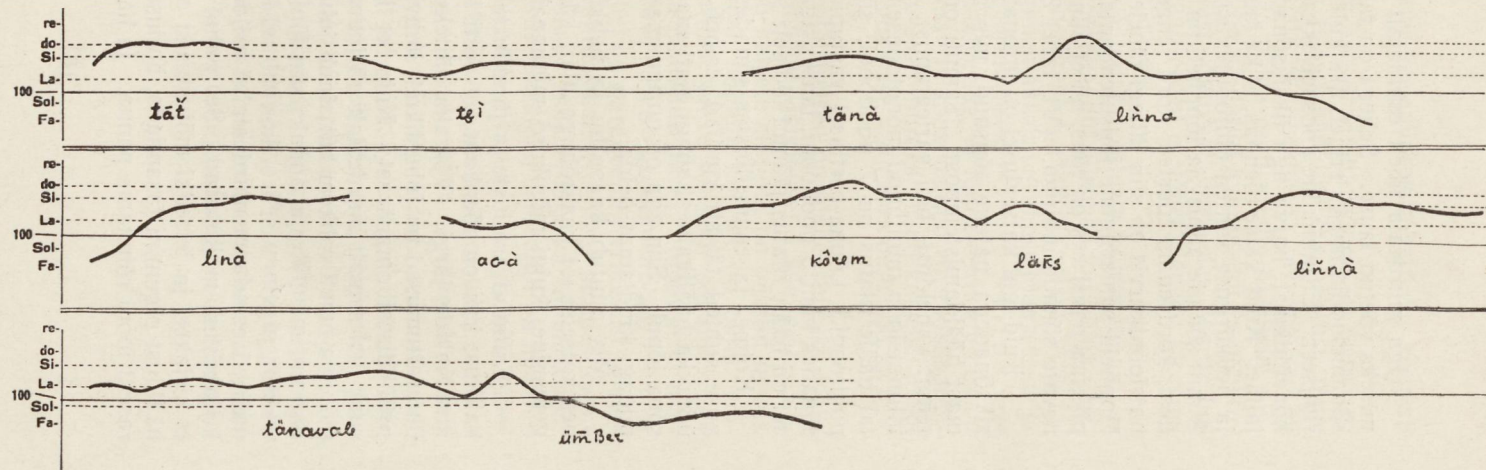
Kokkuvõtteks võiks tähendada, et põhja-eesti idarühma esindajail oli hääle ulatus keskmiselt 10 pooltooni, läänlastel 7 pooltooni ja lõuna-eestlastel 5 pooltooni. Tulemused on üldiselt kõigi katsealuste kohta maksvad, esineb ainult väheolulisi erinevusi.

¹³ SprMV, lk. 29.

A

B

Tabel 2. Lause hääldusnäiteid: A. Põhja-eesti idarühm (K. Must); B. Lõuna-eesti (H. Mark).

Iga murdeala ühelt esindajalt on üksiksõnadega võrdlemiseks võetud lause. Sellega on tahetud selgusele jõuda, kas sõnameloodia lauses erineb üksikult hääldatud sõnade intoneerimisest. Et inimkõne koosneb ikkagi pikemaist või lühemaist kõnehülikuist, harva aga üksiksõnadest, siis oli see näide vajaline. Kuid katse tõendas, et ka lauses jäävad häälikupikkuse ja helikõrguse suhted üldjoontes samadeks kui üksiksõnades. Ainult sõnade algus- ja lõppheli on mõjustatud naabrussõnadest, kord enam tõustes, kord langedes. Lõuna-eestlase intonatsioonikurvis on siin jällegi tähelepanndav, et lauses on sõna lõpphelil samasugune tõusutendents kui üksiksõnadeski. Isegi pikema pausi ees on tõus, nii et siin pole tegemist ainult järgnevate sõnade mõjuga. (Vt. tabel 2 A ja B.)

Kuid igal katsealusel on intonatsioon lauses võrreldes üksiksõnadega natuke tõusnud, mis on vahest olenenud kiiremast hääldamistempost. Samuti on meloodias märgata suuremat vaheldust, heli varieerumist. Ainult lääne-eestlasel on intonatsioon muutunud monotoonsemaks, — kui üksiksõnades tal hääle ulatus on 7 pooltooni, siis on see lauses ainult 4 pooltooni. Lõuna-eestlasel vastupidi on hääle ulatus üksiksõnades kuni 5 pooltooni, lauses aga 7 pooltooni. Ida-eestlasel on hääle ulatus jäänud üldiselt samaks.

Kolme- ja enamsilbistes sõnades pole pikkuse ja helikõrguse suhted täiesti kindlad, esineb vaheldust. Kuid 1. silbi ülipikka häälikainest siingi alati saadab meloodia suur langus sõna lõpul. Siin aga oli uurimismaterjali vähem, nii et ei saa midagi kindlalt öelda.

Mis puutub kaasrõhu ja helikõrguse suhtesse, siis ilmnas katseist, et kaasrõhuga alati käib kaasas heli teatav kõrgenemine, kuigi mõnikord minimaalne.

Esitatud arutluste ja järelduste põhjal võiks aga tekkida kahtlus, kas on tõenäoline, et eesti keeles intonatsioon erineb murdealade järgi. Võidaks näiteks arvata, et erinevused ja ühtesattumused on juhuslikud, individuaalsed, tingitud isikute psüühilisest omapärast. Kuid et intonatsiooni-sarnasus on suur just samalt murdealalt pärinevail isikuil, siis peab selles peituma ometi rohkem kui ainult juhuslik ühtesattumus. Suurem uurimismaterjal annaks siin lõpliku otsuse. Kahtlusi võiks tekkida pigemini selles, kas valitud katseisikud on küllalt võimalised esindama murdealalisi erijooni, sest nad võiksid olla kirjakeelest mõjustatud. Sel puhul võiks aga vastu vaielda, et kirjakeel ja teisedki mõjustused oleksid võinud katsealuste hääldust pigemini tasandada, ühtlustada, mitte aga murdepäraseid jooni rõhutama panna. Ja harilikult on tähele pandud,

et murdelist omapära ka teise keelepiirkonda sattudes kergesti ei kaotata.

Lõpuks ei tarvitse olla ime, et intonatsioon on erinevusi murdealade järgi, sest on teisigi häälduslikke nähtusi, mille vahed on tingitud murdealalisest liigestusest. Niisugused on näiteks erinevused lõuna- ja põhja-eesti murde häälikute pikkustes. Et aga katse teel on näidatud kvantiteedi ja helikõrguse korrapärast vastastikust sõltuvust ühiskeeles, siis on huvitav jälgida, kas mitte kvantiteedist ei võiks oleneda ka murdeti esinevad intonatsiooni-vahed.

Juba kuuldelselt on võidud katsealuste juures tajuda, et lõuna-eestlastel on pikad konsonandid lühemad kui põhja-eestlastel. Kuid siin ühtlasi on silmas peetud üliõpilase V. Niiluse põhjalikumat eksperimentaalset uurimust lõuna-eesti ja põhja-eesti murde vältuse erinevusest¹⁴. V. Niilus on katsete põhjal võinud konstateerida, et lõuna-eesti murdes on vokaalid igas asendis pikemad ja konsonandid või konsonandiühendid lühemad kui põhja-eesti murdes. Kuid katseisikuteks olnud võrumaalase ja läänemaalase häälduses on leitud ka mõningaid ühisjooni.

Eelmainitud uurimuse tulemused on olnud suureks toeks murdeliste intonatsiooni-vahede jälgimisel. Sõnamaterjalil, mis on olnud käesoleva töö katsete aluseks, on püütud mõõta häälikute relatiivseid pikkusi, niipalju kui see on olnud võimalik (helilistel konsonantidel, mida sisaldab sõnamaterjal, on raske suukurvil määrata häälikute piire). Mõõtmiste tulemused on samad kui V. Niiluse eksperimentidel. Sellest järgneb, et murdealade vahel on paralleelselt erinevusi ja sarnasusi intonatsioonis ja kvantiteedis. Kui ühes murdes kvantiteet erineb teise murde omast, siis erineb ka intonatsioon. Kui näiteks põhja-eesti murde idarühma esindajail on hääldamisel konsonandid igas asendis pikemad ja vokaalid lühemad kui lääne- või lõuna-eestlastel, siis on loomulik, et pikemate konsonantide puhul intonatsioon sõna sees järsult tõuseb ja selle järele tugevasti langeb. Et aga lääne- ja lõuna-eestlastel on vokaalid tunduvalt pikemad, eriti järgsilpides, siis on sellele nähtusele täiesti vastav heli püsi või isegi nõrk tõus 2-silbiste sõnade lõpul. Vokaalide pikkusest võiks aga ka järeldada, et lõuna-eestlase häälduses 1. silbi ülipika vokaali puhul võiks esineda eriti suur helitõus. Seda aga tegelikult ei ole, sest siin on teise silbi vokaal pikem kui põhja-eesti murdes, ja see tasandab heli, — seetõttu puudub heli suur langus sõna lõpul.

¹⁴ eLePVE

Siin võiks tähendada, et ka eesti keele kõnemeloodia uurija P e t e r s on tähele pannud ühe oma Viljandimaa lõunaosast pärineva katsealuse hääldamises heli teatavat tõusu sõna lõpul. Seda aga on püütud seletada individuaalsete motiividega ¹⁵.

Intonatsiooni ja kvantiteedi vahelise seose põhjal võiks püüda seletada isegi mõningate häälikumuutuste põhjusi murdes. Näiteks võib oletada aktiivi mineviku-partitsiibi (*nud-partits.*) arenemises kvantiteedi ja intonatsiooni koosmõju. Nii on lõuna-mulgi murdes (Hls, Krk, Pst, Trv) *nud*-partitsiibi esinduses korrapärane vaheldus, mis oleneb esimese silbi pikkusest (*-n ~ -nu*). Kui esimene silp on ülipikk, siis on lõppvokaal kadunud, teistel juhtudel aga püsinud (näit. *rīzun*, aga *elanu*). Mitmesilbistes sõnades on vokaal kadunud küll ka siis, kui esimene silp on lühike, aga sel juhul on kadu tingitud rõhutust asendist. Ka rõhk on siin oluline põhjus, kuid tuleb tähendada, et dünaamilise rõhuga käib alati kaasas heli kõrgenemine.

Partitsiibi vahelduv esindus on täiesti mõistetav. Ülipika häälikainese puhul esimeses silbis langeb sõnalõpulistele häälikute heli nii tugevasti, et see muutub peaaegu helituks sisenaks. Sellest ilmneb, et *nud*-partitsiibis vokaal muutus helituks ja kadus (*-nut > -nu > -n*). Kadu soodustas siin ka vokaali rõhutu asend, sest ülipika esimese silbi puhul on kaasrõhk teisel silbil ja kolmas silp jääb rõhutuks. Kaasrõhuga käib alati koos heli kõrgenemine ja seetõttu on kaasrõhulises silbis vähem eeldusi vokaali kaoks.

Põhja-eestilisel murdealal on praegu *nud*-partitsiibis vokaal peaaegu üldiselt kadunud (*-nut > -nud > -nD, -D*). Kuid sel kaol ei tarvitsenud toimuda kõigis sõnatüüpides sama-aegselt ja ühtlastel tingimustel. Vana kirjakeel näitab, et ülipika häälikainesega sõnades toimus vokaali kadu varem. Näiteks esineb J a n n s e n i l vahelduvaid sõnavorme veel küllaldaselt (*luge n u d*, *sur n u d*, *ol n u d*; aga *usk u n d*, *kukku n d* jne.).

Võib veel tähendada, et põhja- ja lõuna-eesti murdevahede ilmestamiseks on ka kümograafi abil registreeritud *nud*-partitsiibiga sõnu kummagi murdeala esindajailt. Ent siin kerkis esile huvitav nähtus: põhja-eestlastel oli vokaal sageli helitu või kalduv helitusele, lõuna-eestlastel aga alati heliline.

Üldisi tähelepanekuid ja järeeldusi.

Selguse mõttes tuleb tagasi pöörduda käsitluses eespool tarvitatud terminite juurde ja nimelt vaadata, kas eesti keeles

¹⁵ SprMV, lk. 24 jj., 55 jj.

on toonilisel, kvantitatiivsel ja dünaamilisel rõhul vastastikust sõltuvust ning kui suurel määral. Käsiteldud materjali ja tähelepanekute põhjal võib järeldada, et need häälduselemendid ei ole täiesti reeglipärases seoses ega olene nii suurel määral üksteisest nagu mõnes teises euroopa keeles. Kuid teatav omapärane ja vormitunnusliku ülesandega side on siiski olemas.

Eesti keeles on toonilise, kvantitatiivse ja dünaamilise rõhu kohta maksvad järgmised suhted:

1. Kvantitatiivne ja tooniline rõhk.

Kvantiteedil ja toonilisel rõhul ehk intonatsioonil on vastastikust sõltuvust, kuigi see pole absoluutne. Sõltuvus on kõige ilmsem esimeses silbis, kus kvantiteedil on morfoloogiline ülesanne (häälikute pikkusevahed tähistavad vormitunnuseid). Teise silbi poolpika vokaali puhul on kvantiteedi ja intonatsiooni ühtesattumine vaid osaline ja enamasti ainult kahe silbistes sõnades sedastatav (teisele silbile vastav püsiheli ja lõuna-eesti murdes vähene tõus). Kuid mitmesilbistes sõnades ei lange kvantiteet ja helikõrgus enam ühte, lühem silp võib olla kõrgema heliga kui pikem. Näiteks on sõna *linàgi* 1. ja 3. silo kõrgem kui teine. Kuid siin juba mõjub kaasa dünaamiline rõhk.

2. Tooniline ja dünaamiline rõhk.

Heli kõrgenemine ja artikulatsiooni-intensiivsus on eesti keeles alati kooskõivad nähtused.

Keelele iseloomustavast initsiaalsest (sõna-alguse) rõhust on tingitud üldiselt langev intonatsioon, kuid kaasrõhu mõjul võib ka sõna viimasel silbil esineda heli tõusu. Seda nähtust on tähele pannud ka Peters. Näiteks on sõnade *parèmat*, *minèvik*, *kannaíta* jne. puhul alati esinenud sõnalõpuline tõus. Kuid see on tundunud katsetajale seletamatu ning ta on püüdnud nähtust tuletada loogilistest, psüühilistest ja esteetilisest teguritest¹⁶. Kuid siin on tegemist lihtsalt keele loomupärase foneetilise struktuuriga.

3. Kvantitatiivne ja dünaamiline rõhk.

Kvantiteedil ja artikulatsiooni-intensiivsusel ei ole eesti keeles absoluutset seost, nende ühtesattumine on osaline, kuigi mitte juhuslik.

¹⁶ SprMV, lk. 32, 34, 37.

Nende hääldusnähtuste vastastikust sõltuvust võib näha selles, et pikk ja ülipikk häälikaines võivad esineda ainult esimeses, tähendab pearõhulises, teatavas sõnatüübis ka kaasarõhulises silbis: *pēzastikku ~ pēzastikku*, idamurdeis allatiivis: *pimedalle, pimedalle*. Seevastu on aga teise silbi poolpikad vokaalid nõrgarõhulisemad kui näiteks kolmanda, kaasarõhulise silbi lühemad vokaalid (näit. sõnas *minägi*).

Kõige eelkäsiteldu põhjal võib öelda, et eesti keeles on toonilise, kvantitatiivse ja dünaamilise rõhu vastastikused suhted komplitseeritumad kui teistes euroopa keeltes. Eesti keeles ei saa kvantiteeti pidada absoluutseks rõhuelemendiks, sest etta alati ei ole seoses intonatsiooni või dünaamilise rõhuga. Alati kooskäivad elemendid on aga tooniline ja dünaamiline rõhk.

Lõppmärkus.

Eelneva uurimiskatse autoril on meeldivaks kohuseks avaldada tõsist tänu mag. P. Ariste'le, kelle juhatusel see töö on tehtud Tartu Ülikooli Foneetika-laboratooriumis.

Kasutatud allikad (lühenditega).

- Agr.M. — Scripture, E., Anwendung der graphischen Methode auf Sprache und Gesang, Leipzig, 1927.
 Ar.lg. — Ariste, P., loengud foneetikast a. 1934, 1935.
 Arch. Néer. — Archives Néerlandaises de Phonétique Expérimentale, La Haye, I — 1927, VII — 1932.
 EKEKMOV — Peters, W., Esimene katse eesti keele kõnemeloodia võrdlevas uurimises, Tartu, 1927.
 eLePVE — Niilus, V., Põhja-eesti murde ja lõuna-eesti murde vältuse erinevused (auhinnatöö, 1935. a.).
 EPh.Spr. — Panconcelli-Calzia, G., Die experimentelle Phonetik in ihrer Anwendung auf die Sprachwissenschaft, Berlin, 1924.
 LSpr. — Lebendige Sprache, Brandl, A. & Tourbier, R., Oszillographische Forschungen zum Wesen des Akzents, Berlin, 1931.
 LUKD — Kettunen, L., Lautgeschichtliche Untersuchungen über den kodaferschen Dialekt, Helsinki, 1913.
 MMER — Tampere, H., Mõningaid mõtteid eesti rahvaviisist ja selle uurimismeetodist, Tallinn, 1934.
 OEPh. — Jones, D., An Outline of English Phonetics, Leipzig, 1932.
 Spr. — Klinghardt, H., Sprechmelodie und Sprechтакт, Marburg, 1925.
 SprMV — Peters, W., Sprechmelodische Motive estnischer Versrezitation, Tartu, 1927.

- TBA — Kuhlmann, W., Tonhöhebewegung des Aussagesatzes, Heidelberg, 1931.
 Tr.Ph. — Grammont, M., Traité de Phonétique, Paris, 1933.
 ZPhf. — Pipping, H., Zur Phonetik der finnischen Sprache, Helsinki, 1899.

Andmeid katseisikutest.

Põhja-eesti läänerühm:

Koit, Ernst, stud. phil., 22-aastane, sündinud Saaremaal, Valjala kihelkonnas, kust on pärit ka ta vanemad. Katseisik on enne ülikooli-õpinguid elanud pidevalt oma sünnikohas, välja arvatud keskkooli-aastad Kuressaares.
 Viiret, Juhan, stud. phil., 23-aastane, sündinud Saaremaal, Kuressaares, samas käinud ka koolis. Vanemad on pärit Jaani kihelkonnast.

Põhja-eesti idarühm:

Lepasaar, Johannes, stud. theol., 23-aastane, sündinud lisaku kihelkonnas, vanemad on pärit sealtsamast. Viimase 5—6 aasta jooksul on elanud Viru-Jaagupi kihelkonnas.
 Laansalu, Edmund, stud. theol., 24-aastane, pärit Väike-Maarja kihelkonnast, kust on pärit ka ta vanemad.
 Must, Kustav, stud. phil., 27-aastane, sündinud Peetri kihelkonnas, vanemad on pärit samast kihelkonnast.
 Parlo, Erik, stud. phil., 30-aastane, sündinud ja üles kasvanud Laiuse kihelkonnas, isa on pärit Pilistverest, ema Kursi kihelkonnast.

Lõuna-eesti rühm:

Raud, Villem, stud. phil., 23-aastane, sündinud ja elanud Tartus, vanemad on pärit Kanepi kihelkonnast.
 Mark, Heinrich, stud. jur., 25-aastane, sündinud ja üles kavanud Kanepi kihelkonnas, vanemad on pärit sealtsamast.
 Traat, August, stud. jur., 25-aastane, sündinud ja üles kasvanud Kanepi kihelkonnas, vanemad on pärit sealtsamast.

Sur les rapports réciproques des accents de hauteur, de quantité et d'intensité en estonien.

Dans l'essai qui précède on s'est efforcé de rechercher, d'une manière expérimentale, les rapports réciproques qui unissent en estonien l'intonation (accent de hauteur), la quantité (accent de quantité) et l'accent d'intensité (dynamique). Plusieurs phonéticiens, en étudiant diverses langues, sont arrivés au résultat à savoir que les phénomènes phonétiques mentionnés dépendent l'un de l'autre: les phonèmes plus accentués sont en même temps plus longs et de ton plus haut. La même question a présenté également de l'intérêt du point de vue particulier de la langue estonienne, puisqu'en estonien la quantité est relativement compliquée et qu'elle a une fonction morphologique fixe. Comme matériel à étudier on avait choisi des mots isolés qui peuvent présenter trois degrés de longueur (par ex. *linä, liinä, liinna*) et une phrase narrative qui contient des mots de ce genre. Des expériences il ressort que les différences de hauteur correspondent dans les mots plus ou moins régulièrement aux degrés de longueur. En général le ton monte, lors de l'allongement

du phonème, d'un à trois demi-tons pour chaque degré de longueur. Les différences plus ou moins grandes sont conditionnées par les différents sujets interrogés, l'aire dialectale d'où ils sont originaires ou les caractères individuels particuliers. D'une manière générale on peut constater qu'en estonien les accents de hauteur, de quantité et d'intensité sont régis par les rapports suivants:

1) L'accent de hauteur et l'accent de quantité sont liés entre eux, quoique ce ne soit pas absolu. Leur liaison est le plus manifeste dans la première syllabe des mots dissyllabiques, où la quantité a une fonction morphologique (les différences de longueur des phonèmes correspondent aux diverses formes). Mais dans les mots de plusieurs syllabes la quantité et la hauteur ne coïncident plus, la syllabe plus brève peut être de ton plus élevé que la syllabe plus longue (par ex. *linägi*).

2) L'accent de hauteur et l'accent d'intensité sont des phénomènes toujours concomitants en estonien. L'accent de hauteur généralement descendant est conditionné par l'accent initial caractéristique de la langue, mais pourtant sous l'influence de l'accent concomitant la dernière syllabe du mot peut également être affectée par une élévation de ton (par. ex. *minèvik*).

3) Il n'y a pas de liaison absolue entre l'accent de quantité et l'accent d'intensité, la coïncidence en est partielle, quoique non occasionnelle. L'interdépendance de ces phénomènes phonétiques peut apparaître dans ce fait que les phonèmes long et très long ne peuvent figurer que sur la première syllabe, c.-à-d. portant l'accent principal, mais dans un certain type de mots également sur la syllabe portant l'accent secondaire (par ex. *liinä* — *liina*; *pēZastikku* — *pēZastikku*).

Pour finir on peut constater que les rapports réciproques des accents de hauteur, de quantité et d'intensité sont plus compliqués en estonien que dans les autres langues européennes. On ne peut pas considérer en estonien la quantité comme un élément tonique absolu, car elle n'est pas toujours liée à l'accent de hauteur ou d'intensité. Mais les accents de hauteur et d'intensité sont des éléments toujours concomitants.

PE (9) - 4/5x 2614/31.

E $\frac{4-R}{29} a$

EESTI RAHVUSRAAMATUKOGU

1 0100 00072150 2

www.books2ebooks.eu